

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIV/1—2

**БЕОГРАД
1979.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIV (нова серија)

Св. 1—2

САДРЖАЈ

О неким појавама амбигвитета у вези са комбиновањем детерминације и координације (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	3—20
Два „неправилна“ глагола VIII (Белићеве) врсте (БРАНИСЛАВ МИЛАНОВИЋ)	21—33
О појави термина <i>речник</i> и његовој афирмацији у српској лексикографији (ВЛАДИМИР ГУДКОВ)	34—39
Дистрибуција наставака генитива множине именица женског рода с ос- новом на групу сугласника (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	40—55
Из терминологије народних радиности	
Номинација цвјетног праха у стручној и народној пчеларској терминологији (САВО ПУЈИЋ)	56—62
Језичка култура	
Неки проблеми савремене језичке културе (АСИМ ПЕЦО)	63—66
Употребна вредност језика (СМИЉКА ВАСИЋ)	66—68
Путеви и услови сређивања наше језичке норме (МИТАР ПЕШИКАН)	68—80
Незнање које се јавно препоручује (МИЛОРАД СИМИЋ)	80—81
<i>Русоов</i> , а не <i>Русовљев</i> (ЈОРДАН МОЛОВИЋ)	81
Наш језик у страним факултетским програмима	
Нека питања методике рада на творби речи (МАРИЈАНА КИРШОВА)	82—91

Језичка култура

НЕКИ ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

О говорној култури уопште, а посебно код нас, доста се писало, и до сада, а проблема, које та област нашега језика, или језика уопште, нуди има подоста. Рекло би се да их има и врло акутних, чије решавање не би требало одлагати за сутра. Што је то тако, постоји више разлога. За наше прилике и разумљивих и, бар донекле, оправданих. Ми се исувише брзо развијамо, исувише брзо крећемо у свим областима људске делатности напред; ми у години чинимо подухвате за које су, у другачијим приликама, потребне деценије. Ми смо за прошле деценије направили оно што се често ради знатно дуже, то јест за деценије смо правили столетње кораке. Од неписмене или полуписмене средине од пре само три деценије ми смо створили универзитетске центре, па чак и центре са академијама наука. То су гигантски подухвати, то су кораци који заслужују и дивљење и поштовање.

Па ипак, не би требало да нас ти успеси успавају, да будемо пре-задовољни свим оним што је за нама. Несумњиво је да има разлога за задовољство, али је истина и да се ту могло учинити нешто и боље. На пређеним стазама има и рупа и кривина. Ако се кривине не могу одмах све исправити, чини ми се да бисмо, са мало више труда, рупе могли да поравнамо. Међу таквим појавама, које су остале иза нас, а које стрше, налазе се и оне које срећамо у нашој говорној и писаној речи. Ми данас ретко можемо да чујемо лепо срочену говорну целину, ретки су и написи у којима се пажња поклања језичкој хармонији. Трка за временом довела је језичку чистоту на споредни колосек нашега развитка. А не би требало да је тако. Ако су такви потези били нужни у послератним годинама, данас више није тако. Ми бисмо се данас морали са много више брижљивости односити према нашој говорној и писаној речи. Без тога наши успеси губе на својој вредности, наши подухвати губе од своје целовитости.

Свему овоме, а ни то није неважан чинилац у овој проблематици, видан печат дали су и наши послератни миграциони таласи. Наш економски развитак изискивао је разумљивост привредних објеката, уз то и

мешање становништва, а све то је говорној и писаној речи давало обележје локалних говора. Стандард се ту нашао на периферији, о њему се скоро није ни мислило. Свака фабрика, свака привредна јединица, постала је стедиште и различитих говора и различитих дијалеката. И, сасвим разумљиво, то је налазило, и то налази, одраза у говору тих средина. Јер, то је познато, напуштањем места живљења ми не напуштамо и све оно што нам је даровало то место. У првом реду не напуштамо, или не тако лако, стечене навике. Поготово говорне особине. Зна се и то да је лакше, знатно лакше, напустити начин одевања, па и начин опхођења у друштву, него се ослободити локалних говорних особина. Локалне говорне особине, оне донесене из родног краја, често остају наши пратиоци до краја живота. Иза случајева, и не мало, да и они који одлично познају теорију језика, знају сва правила и фонетике и ортоепије, о томе, чак, и пишу, и говоре, ипак у свакодневном комуницирању и даље показују своје говорно исходиште. Говорне навике најтеже се мењају.

Наравно, ови проблеми нису и једино наши проблеми. За такве потешкоће знали су и други народи. Неки се и данас са њима боре. Али је за нас значајно питање како се ми односимо према свим тим проблемима, да ли их посматрамо онако озбиљно како то они заслужују. Чини ми се да код нас ту има подоста површности и, рекло би се, неодговорности. Наш однос према елементарној говорној култури је више него небрижан. Од основне школе до универзитета, од локалних радио-станица до централних и телевизијских, од локалних до централних управних органа, ретки су они који језичкој проблематици посвећују озбиљну пажњу. Када не би тога било, наши ђаци би били писменији, наши дописи читкији и разумљивији, наше одлуке јасније. Али шта! Ово није први пут да се на овакве проблеме скреће пажња. Било је и скупова посвећених томе, чак су и стручни конгреси указивали на такав однос према језику. Па шта се тиме постигло? Мало. Врло мало. Чак се ни правописна норма, која је добила и званично обележје, није прихватила у целини. Све то говори да се мора нешто мењати у нашем односу према ономе чиме се сваки од нас јавља и као јединка и као културна личност. Без таквих подухвата напори појединаца остаће без резултата. Истина, тешко је доћи до општеприхваћеног језичког стандарда, али није тешко кренути ка томе. Код нас данас вреди лозинка: Кажми ми ко си, да ти кажем одакле си. А то је оно што би требало да се мења. И могло би се мењати ако бисмо сви схватили⁷ нужност тих промена. Овако, док је то брига само појединаца, наставника ентузијаста, наше жеље ће и даље остати само пуне пусте жеље, глас вапијућег у пустињи. Природно, ми се не смемо мирити са тим, не смемо дизати руке од таквих проблема, али је и на другима да нам у томе помогну. Јер, истини за вољу, брига о језичкој чистоти није само брига наставника језика. То би морало да буде општедруштвена брига. Ако ништа друго, морали бисмо се изборити за то да сваки наставник, да сваки спикер и ТВ

водителј у потпуности владају књижевнојезичким стандардом, то јест да има издиференциране све наше фонеме, све наше акценте, да има новоштокавске облике итд. Без тога сви наши подухвати биће окрњени, у својој завршници.

Ја бих овде указао на још један моменат, на још један проблем из наше свакодневице. То је папироманија и празнословље. Наш бурни развитак, сасвим природно, изискивао је и множење администрације, самим тим и множење разних докумената, аката и сл. Али то је данас постала кочница развитка. Тешко се сналазимо у шуми дописа и прописа. Само за један, иоле важнији скуп, откуца се на хиљаде страница. И, што је схватљиво, оне најчешће остану непрочитане. Значи, труд оних који су то писали био је узалудан, а и трошкови око тога куцања остали су непокривени. Уз то је вредно напоменути да у таквим актима има много сувишног, а у таквим рефератима има подоста празнословља. Ту недавно на ово је скренута пажња у листу Борба. И са правом је речено да би се многи реферати могли скратити на половину, а да при томе ништа не изгубе од свога садржаја. Напротив. Постали би и читљивији и разумљивији. Пошто постоји тежња да се штеди, добро би било да се штеди и папир. Да се реферати скраћују, да се дискусије скраћују. Истина, синдикати су већ покренули такву акцију али не знам колико је она остварена. А било би добро да се за то сви залажемо. Као узор за то могли би нам послужити, што се тиче времена изношења проблема о којима се говори, радио и ТВ извештаји. Тамо је све до максимума сажето. Ефекат је јасан. Све се износи кратко и јасно. Ако бисмо прихватили такав начин изношења својих мисли, жеља и потреба, своје излагање бисмо учинили и разумљивијим и јаснијим. Уз то, радо би нас слушали они којима се обраћамо.

Наравно, за овакве подухвате треба имати писмене, у правом смислу те речи, лекторе и секретаре у појединим установама и предузећима. Пошто смо ми сада у реформи школства, пошто се у реформисаној школи спремају и такви стручњаци, требало би се постарати да они не остају без посла; то јест, требало би се постарати да сваки врши посао за који се спремао, за који је квалификован.

На крају да поновим овде већ изнесену жељу: ако нам језик као средство за међуљудску комуникацију лежи на срцу, ако желимо да се ослободимо дијалекатског пртљага који нас почесто прати, овим проблемима треба посвећивати највећу пажњу — од јаслица и вртића до универзитета. Не би се смело дозволити да неко буде васпитач ако није усвојио стандардни језички израз. Ово би, опет, изискивало да се у свим школама, у свим образовним центрима, и на свим факултетима који спремају наставника мора слушати и српскохрватски језик. Без тога нема целовитијег успеха. Ако се брига о језичкој чистоти свали на леђа наставника матерњег језика, резултати неће бити охрабрујући. Десиће се оно што се дешавало и до сада: што наставник језика и направи, на другим часовима се поквари. А таквих Скадара на Бојани

требало би се ослобађати. Школа, ипак, мора бити чувар и неговатељица књижевнојезичког стандарда. Сасвим разумљиво, заједно са њом требало би да иду и сва средства јавног информисања. Само тако моћи ћемо побољшати и своју говорну културу и своју писменост. А то није тешко учинити. Наравно, ако се хоће.

Асим Пецо

УПОТРЕБНА ВРЕДНОСТ ЈЕЗИКА

Отворени разговори о проблемима језика, у које се не укључују само лингвисти него и други, неопходни су просто стога да би се одређени ставови лингвиста као стручњака приближили онима који имају исту одговорност и исти утицај на језик, а немају потребно лингвистичко образовање и нису довољно упознати какве последице могу да буду стихијнога утицаја на језик. Значи, поставља се питање о коме се до до сада није говорило. То је питање одговорности која се има у односу на право језичко споразумевање, и то питање одговорности када се има у виду основна функција језика, тј. његова друштвена функција и његова употребна вредност.

До сада се често у нашим дискусијама о језику запостављала баш та употребна вредност језика. У сваком од нас постоји потреба да будемо схваћени и прихваћени када заступамо своје ставове. Исто тако, и да друге схватимо и прихватимо када заступају своје ставове. То узајамно споразумевање засновано је на заједничности и општости у језичким структурама; док је оно непредвидљиво и појединачно у језику обележје појединца. Данашња језичка проучавања показују да је језик и врло структуриран и предвидљив, и врло непредвидљив. Значи, у сваком језичком ентитету морамо да посматрамо његову општост или заједничност, затим његову посебност и његову појединачност. На нивоу наше језичке проблематике, то би био општи, заједнички језик, српскохрватски или хрватскосрпски, затим би посебност представљале поједине варијанте српскохрватског или хрватскосрпског, а појединачности би биле оно што сваки појединац уноси у језик, мења у језику, делује на њега и развија или разбија у њему оно што је заједничко. Значи, у језику постоји дијалектички процес: тежња ка јединству и тежња ка појединачним обележјима, и у том дијалектичком јединству општости и појединачности лежи суштина језичке проблематике.

Што се тиче употребе екавског и ијекавског изговора у нашем књижевном језику, при решавању тих проблема, морају се узети у обзир и неки нови елементи, о којима се до сада у лингвистици није водило рачуна. Постоји и тзв. психолингвистичка подлога језичких проблема, па је и питање коришћења екавштине и ијекавштине проблем и психолингвистичке природе. Када се створи један језички ауто-

матизам, тај језички систем при говору функционише аутоматизовано, независно од свести. Када прави екавац слуша ијекавца, и обрнуто, он неће ни примећивати да његов саговорник говори на други начин, он ће, заправо, чути оне гласове — било *e* или *ије* — који постоје у његовом језичком систему. Исти је случај и када је у питању писани текст: ако екавац чита ијекавски текст, он неће примећивати разлике, и аутоматски ће замењивати свако *ије* са *e*. Он ће у структуру писаног текста убацивати раније стечене језичке аутоматизме. Проблем екавског и ијекавског изговора је, у суштини, психолингвистички проблем, и неким наредбама се не може мењати екавац у ијекавца, и обратно.

Ако смо поставили као основни циљ читаве наше политике друштва, па и језичке политике, јер се језик не може одвојити од друштвене политике, општост и заједничност, неопходно је да се на политичком и идеолошком нивоу расправља о језику са становишта општости и са становишта његове употребне и друштвене функције; а не толико са становишта његове историјске функције. Када тако приђемо овој проблему, онда се неопходно поставља и питање нормативности, које смо доста запостављали, нарочито када је реч о говорноме језику.

Проблеми говорне културе по некима излазе ван оквира језичке проблематике. Међутим, у њиховој основици лежи и потреба за стварањем језичких норми. Мада култура говора садржи у себи и друге елементе, као што су осмишљеност изражавања, сврсисходност, живост, јасност, гласност — проблем правилности језика у ширем и ужем смислу је потка свих претходних захтева. Ако се у говору јављају неки органски недостаци (на пример афазиа или недостатак слуха), онда нема комуникације; међутим, општења нема и ако нема правилности у ужем смислу тога појма, ако нема поштовања језичких норми. Људи из различитих дијалекатских крајева који нису савладали правила књижевног језика тешко се ефикасно споразумевају у књижевној средини, и неприхваћени су у истој оноликој мери као и странац који није довољно научио језик. Значи, ако покушамо да ближе уђемо у проблеме културе говора и неговања писаног језичког израза, учићемо да у тој основици лежи проблем нормативности, па се, према томе, и са тих разлога он не сме занемаривати. Стварање говорних и језичких норми неопходно је и због потреба школе, као и због књижевног језика. Остаје једино да се реши шта се под књижевном писаном и говорном језичком нормом треба подразумевати. Ако поставимо за циљ опште споразумевање и употребну вредност језика, пружање прилике свакоме појединцу да себе кроз језик изрази, онда се поставља питање ширине језичких норми и питање културе говора уопште и у средствима масовних комуникација. Када говоримо о култури говора, ми у овој тренутку можемо да будемо задовољни што се у основици нашег књижевног језика налази заиста народни језик и структуре народних говора, па је, самим тим, споразумевање олакшано. Имала сам прилике да видим тешкоће једнога преводиоца који је требало да прикаже у једном пре-